

"בטלה מביאה לידי שיעמום" (כתובות נט):
 [שיחה לפרשת נח, שנת תשס"ח – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי]

אחרי שיצאו נח ובני משפחתו מהתיבה, כשנגמרה פורענות המבול, כרת ה' עם האנושות ברית שלא יביא שוב אסון כלל עולמי נורא כזה: – "לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם. **כי יצר לב האדם רע מנעוריו ולא אוסיף להכות כל חי כאשר עשיתי. עוד כל ימי הארץ, זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבותו"** (בראשית ח, כא-כב).

ונשאל, מה הקשר בין תחילת המאמר לסופו? – אם "יצר לב האדם רע מנעוריו", מה ענין והתיקון של זרע וקציר וכו' ויום ולילה לא ישבותו?

אלא, חז"ל לימדונו כי גם אשה נשואה שיש לה כמה וכמה שפחות העוזרות לה בטיפול בצרכי הבית, חלילה לה שתשב בחוסר מעשה. תתעסק בסריגה או כל תחביב קל בה היא מעוניינת, ולא תשב תוהה ובוהה, "שהבטלה מביאה לידי שיעמום" (כתובות נט:). ומפרש שם רש"י: שגעון (כלומר מחלת עצבנות). מובן מאליו שאזרה זהו כחה תקף גם עבור גברים. אם לא ימצאו עיסוק שדורש מהם מחשבה ופעילות, "מה יעשה אותו הבן שלא יחטא?" (ברכות לב:). ולכן פקד ה' על האנושות "לא ישבותו".

העיר על כך בקצרה "תורה תמימה" לפסוקנו: "יתבאר ע"פ הנאמר באבות דר' נתן (פרק יא) על הפסוק 'ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך', להביא מי שיש לו חצרות או שדות חרות, ילך ויעסוק בהם. מפני שאין אדם מת אלא מתוך הבטלה" עכ"ל חז"ל. והביאור פשוט דכיון שהבטלה גורמת מיתה לאדם קודם זמנו, לכן אע"פ שאין לו מלאכה הדורשת טיפולו, בכל זאת ישתדל להמציא לו איזה מלאכה שהיא, אף שאינה צריכה (לגופו) [לו] כדי שלא ילך בטל ולא ימות". עכ"ל הספר הנ"ל. נולכן בן נח ששבת ביום שבת, חייב מיתה, כיון שהפר צו ה' עליו "לא ישבותו"!

תופעה זו של תמותה בגיל מאוחר יותר לאלו מהזקנים והזקנות שמאחרים לצאת לגימלאות, ידועה לפי הסטטיסטיקה של חברות הביטוח. לעומת זאת מחלות זיקנה הן שכחות יותר בין אלו מהזקנים שאין להם עיסוק מחוץ לביתם, כי הם שמים לב יותר לכל מיחוש קל ובינוני, והסבל גדל כפרי הדמיון (פסיכוסומאטי).

יש השלכה לעיקרון זה [של מניעת-הבטלה] גם לענייני חופש מלימודים בבתי הספר. בארצנו נהוג לשבות מלימודי בית ספר תיכון החל מ-20 ביוני עד תחילת ספטמבר, כלומר קרוב לחודשיים וחצי. קציני משטרה טוענים כי עקומת הפשע הולכת וגוברת בכל שנה ושנה בתקופה ההיא. כי הריקנות וחוסר המעש, מביאים לחלק גדול מהנוער פיתויים שונים אשר חלק מהם שליליים ביותר. ואין טענה נגד הארכת תקופת הלימודים מחמת החוסר השורר בחדשים אלו, כי בעידננו ב"ה נתברכנו כי ברוב מוסדות החינוך כל החדרים עם מיזוג אויר, נוח ונעים.

[ויש למתוח ביקורת על הצעה גרועה של שרת החינוך הקודמת, שביקשה לקצר את שבוע הלימודים בארצנו, מששה ימים לחמשה ימים (ע"פ וועדת דוברת). מפני אילוצים תקציביים הסיכמו שהנוער יסתובב ברחובות, חשוף להשפעות שליליות. והרי חכמות חולין הנדרשות לארחות חיים במדינה מתוקנת הן כל כך רחבות טווח, כל כך מסתעפות, שגם כיום אין לבני הדור ידיעות מספיקות לניהול חיים תקינים. אילו ניצלנו את הזמן להקנות להם עוד ידיעות חשובות, הרי היינו מועילים לכלל המדינה. וכל הרתיעה הזו מלימודים באה ע"י שמקנים למושג ה"לימוד" בבית הספר אוירה של דכאון, של סבל, של דיכוי. אילו היינו מחבבים ומכבדים את החכמה, היו בני הנוער רואים את השגתה כאתגר יקר והיו חושקים להוסיף לימודים! לא הצליחו המורים להקנות חשק זה, כי בחברה הישראלית במאה שלנו מכבדים את בעלי ההון, ולא את בעלי החכמה]

גם החופש הארוך שיש בקיץ בבתי ספר יסודיים (ובגני ילדים) מקשה מאד על ההורים. יש מההורים שהן אימהות עובדות מחוץ לבית, ובעל כורחן הן צריכות להשאיר הילדים בבית ללא פיקוח וייעוץ כיצד להעביר את הזמן. גם מתרבות תביעותיהם של הילדים "משעמם! לאן נלך? לאן נצא?" וההורה אבוד עצות כיצד יעסיק את צאצאיו, וסופר את הימים עד גמר ה"חופש".

גם בעולם הישיבות, טענו לאחרונה כמה רבנים כי המושג של "בין הזמנים" מזיק לגוף ולנשמה. בארצנו מתבטלים מלימודם כל חודש ניסן, כמעט כל חודש אב, ושני שלישי מחודש תשרי. זאת אומרת רבע מהשנה נשאר הנער עם עצמו, בלי הכוונה והדרכה כיצד לנצל את הזמן לטובה. רבים מרבני הישיבות מתלוננים שבחזרתו של הבחור ללימודיו אחרי "בין הזמנים", רואים קיום אזהרת חז"ל שהתורה אומרת: "אם תעזבני יום, יומיים אעזבך" (ירושלמי, סוף מסכת ברכות). דרוש זמן רב לתקן את הנזק הרוחני שאירע לבחור מה"חופש" הממושך. וכך לשון **מהרש"א** בעניינו: "גם הבחורים מבטלים רוב הימים בבין הזמנים והולכים ברחובות בביטולים וטוילים" (על שבת קיח ע"ב ד"ה ואמר רבה לא חרבה ירושלים). גם **מהר"ל** התלונן על כך: "יקראו דרור לארץ לכנות הזמן 'בין הזמנים'. וכל אחד הולך בשרירות לב הרע וכו' וע"י ביטול זה מרגילים עצמם לשחוק וקלות ראש וזולתן מהדברים המגונים" (דרוש על התורה, שבסוף באר הגולה, עמ' מו).

א. על מנהיגי דורנו להנהיג שבישיבות ילכו לבתייהם רק למשך שבוע בכל אחד מפרקי זמן הני"ל.
ב. ועל המלמדים-תורה, לשתול בחניכיהם תאוה גדולה לדעת את כל השי"ס, לגמור כל הרמב"ם ושולחן ערוך, לעיין בספרים רבים ונכבדים שנכתבו בכל הזורות בכל שטח ומקצוע, פרשנות למקרא, מדרשים, חקר ועיון, מוסר, סיפורי הצדיקים ועוד. מפני זה על התלמידים עצמם ידרשו מהנהלות הישיבות שרוצים הם לשהות בין כותלי הישיבה עוד ועוד, למען ירוו צמאונם יותר, מבארות חכמתנו. "היום קצר, והמלאכה מרובה".

הוא הדין שבלי ספק אין זו עצת התורה שאדם העסוק בפרנסתו יעבוד פחות ימים בכל ימות השבוע. "הסתדרות העובדים" שואפת להביא כלל אוכלוסיית העובדים לעבוד רק חמשה ימים בשבוע. לכאורה היא לרווחת העובדים. אבל באמת זה לרעתם כי התוצאות של הבטלה הן מחלות וגם שחיתות במדות, מריבות וקנטרנות.

ומצאנו בתולדות ימי עולם כי כמה מעצמות גדולות ואימפריות איתנות נשחקו ממעמדם והתחילו להתרסק מפני עודף תנאי רווחה ועודף שעות הפנאי. לדוגמא רומא העתיקה, אשר ארבע חמישיות מאוכלוסייתה היו עבדים, אבל האצולה נהנו מחיי חופש ודרור מכל עיסוק ועמל, כעבור הזמן התמוטטה בפני אומות שכנות והתקפותיהם. הוא הדין אנו רואים בימינו ארצות הברית הכבירה, שלפני יובל שנים היתה המובילה בעולם, ירדה ממעמדה הכלכלי מפני עיסוק מופרז בשעשועים וספורט. זאת אומרת, פינוקי החיים של חוסר טירדה וחוסר מעש פרודוקטיבי הם סימנים ראשונים לערעור החוסן הלאומי. ואנו בישראל צריכים להזהר מזה.

אבל כאן עלינו לשאול. הנה סתירה לכל הנאמר לעיל! התורה מצוה אותנו לשבות בכל שבת וחג. וכן התורה מצוה עלינו לשבות ממלאכת שדה וכרם משך שנה שלימה של שביעית. והרי הנחנו הנחה שהבטלה מביאה לידי שיעמום (ופירש רש"י: שגעון)?!

ענה על כך **מרון הרב אברהם יצחק קוק**: "מה שאצור בתוך האומה לטובה ולקדושה וכו' צריך הוא שיצא אל הפועל ע"י נתינת ריוח מנוחה והפסק למהומה המעשית שבחיים ציבוריים התדיריים, המעכבת את המחשבות היותר טהורות ואידיאליות" ("מאמרי הראי"ה", עמ' 281).

ובלשון ציורית יותר, נשגבה יותר, כותב: "שנת שבתון מוכרחת היא לאומה ולארץ! שנת שקט ושלוה, (באין) [בליל] נוגש ורודה וכו' שנת שויון ומרגוע, התפשטות הנשמה בהרחבתה אל היושר האלוהי המכלכל חיים בחדס. אין רכוש פרטי מסויים, ולא זכות קפדנית. ושלוה אלוהי שורר על כל אשר נשמה באפו וכו' וכו' עד אשר לא יצטרך לרפואות מחלות, שהן באות ברובן ע"י הריסת (המשקל) [האיזון] של החיים, בהתרחקם מטהרת הטבע הרוחני והחומרי" (שבת הארץ, הקדמה, עמ' ח-ט).

זאת אומרת, ההפסקות הללו ניתנו לנו כדי שנתבונן בערכי התורה, ערכי החיים, ערכי האושר האמתי של עם ישראל. יום שבת, ושנת שמיטה, לא ניתנו לנו כדי ללכת בטל, כדי להשתעשע באפס פעילות. זו היא עצלות, ולא מנוחה. אלא על האדם לקדם את עולמו הפנימי, עולמו הרוחני. על האדם להתפתח בעולמו המחשבתי, מה הוא ייעוד החיים? על מה באנו הנה לארץ ישראל? מה היא התכלית של כל מעשינו ופעילותנו הרוחנית? וגם מי שאין לו שום נטיה נפשית לקרוא בספר (וכן לא תמיד יש לו הזדמנות לשמוע הרצאות תורניות שבעל פה) יעסוק בחדס, יעסוק במה שיועיל לחברה, ואפילו בהתנדבות. אבל אל ישב בטל, ואל יחפש שעשועים.

המושג הנפוץ בארצנו שהאדם "המוצלח" הוא מי שהשקיע בניירות ערך, או מי שמשקיע ב"עסקים" והוא יושב בביתו וחי על הרבית, מושג זה ירשנו מהגויים והוא שלילי. "ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם". גם המושג המצוי בעולם הישיבות שהאדם העובד לפרנסתו (ואינו רב במקצוע) הוא סוג ב', וכך גם מחנכים לחלק מהבנות כשמגיע פרקן לחפש חתן, מושג נפסד זה קבלנו מעולם הנצרות בהיותנו ביניהם, שאך הם מביזים את בעלי הצוארון הכחול. אבל אדרבה, רבן גמליאל מלמדנו "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון. וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון" (אבות, ב). ומי הוא זה ואיזה הוא בדורנו המורשה לחלוק על דבריו? ואמרו: "גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה" (נדרים מט ע"ב).

זו היא עצת התורה! כיון שאדם בטל עלול להכשל, טוב שיעסיק את עצמו או בעבודה או ברכישת חכמה או בפעילות של חסד. וזהו הנאמר בפסוקנו: "כי יצר לב האדם רע מנעוריו. ולא אוסיף להכות כל חי כאשר עשיתי. עוד כל ימי הארץ, זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבותו". (בראשית ח, כא-כב). חז"ל (סנהדרין נח ע"ב) למדו מפסוק זה כי מוטל על כל בני האנושות לעסוק בקביעות במלאכה יצירתית (כמוכן פרט לשבתות ה' שלבני ישראל).

כאשר הרב אברהם קוק היה מעודד התנחלויות חדשות בארצנו, כתב: "ובודאי שהתחלת יישוב צריך עבודה וסבלנות. אבל מי הוא זה החפץ לקחת טוב בלא עבודה וטורח בתחילה? רק עצל ומוג-לב אשר לא ידע דרכי ד', אשר נתן לאדם את עולמו לעובדה ולשומרה, ונתן לעם סגולתו ארץ חמדתו לשכללה ולבנותה, בעמל המנעים את החיים!" (י"אגרות הראי"ה, ח"א עמ' רעט).